

EMINESCU – SUBIECTUL UNOR DISPUTE LITERARE*

Mai mult decât oricând altădată, Eminescu este azi subiectul unor dispute literare dintre cele mai ciudate. În sensul că pentru unii a devenit un soi de obiect de cult, intangibil, în vreme ce pentru alții ar trebui abandonat decum, definitiv, istoriei literare, ca pe un Alecsandri, să zicem, întrucât opera sa nu mai răspunde *gustului* cititorului actual. Fără îndoială, o conciliere între cele două tabere e greu de realizat, aflându-ne, respectând proporțiile, ca pe vremea îndepărtatei dispute bizantine dintre iconoclaști și iconoduli. În această situație, ideea lui Alexandru Dobrescu de a pune în discuție *conceptul* de detractor, aducând în circulație publică textele recunoscute, de-a lungul vremii, ca fiind cele mai vehemente, în acest sens, aparținând unor autori intrați într-o conștiință publică drept... detractori ai lui Eminescu, mi se pare cu totul binevenită. În fond, se poate întreba oricine cu îndreptățire, de unde și până unde avem de-a face cu un act critic firesc, în discutarea operei literare (sau artistice, în general), și care este limita de la care acest exercițiu trece în sfera unei atitudini contestatate. „Detractorul este – precizează, de la bun început Alexandru Dobrescu – în accepția curentă, persoana care lucrează cu bună știință la știrbirea (sau distrugerea) bunei reputații a cuiva“. Este o practică a cărpaciului invidios pe maestru, – detaliază, explicitând criticul – sau a artistului mediocru „gelos pe gloria marelui artist“. Ar trebui să înțelegem deci că „între cel care ponegrește și cel ponegriț este (sau ar trebui să fie) o flagrantă diferență de valoare“, fără însă ca *detractorul* să aibă *conștiința propriei inferiorități*, el punând discreditarea pe seama „defectuoasei funcționări a mecanismelor de selecție a valorilor, în special a imixtiunii criteriilor extraprofesionale“. Pornind de aici, Alexandru Dobrescu realizează o adevărată *fiziologie a detractorului*, un portret robot, ca să utilizez un termen de actualitate, numai că procesul de identificare în această imagine a cutărui sau cutărui preopinent nu e chiar atât de lesnicios și trebuie ținut seama de particularitățile fiecăruia în parte. Pentru că, zice tot domnia sa, și cu bun temei, „orice detractor înarmat cu probe este, la urma urmelor, un critic“, fiind foarte greu de efectuat o delimitare strictă între „o categorie și alta“. Aceasta și pentru că intervine în joc propriul nostru grad de... afecțiune, de încredere

într-o valoare sau alta, așa că „suntem legați de ideile intrate în patrimoniul locurilor comune, încât apariția alteia, cât de ademenitoare, e percepută ca un atentat la propria-ne persoană“, deși scrierile așa-zis denigratoare pot conține „printre destule observații nedrepte și constatări de bun simț“. Ajunsă în acest punct de observare, discuția pare încă și mai încâlcită, astfel încât nevoia apelării la exemple devine imperativă, având să lămurească prin comparație, de ce, bunăoară, reticența unui E. Lovinescu, „al cărui loc în mulțimea păcătoșilor față de Eminescu pare incontestabilă“, nu este detractor, în vreme ce Densusianu sau Grama, care „au rostit cuvinte grele la adresa poeziei lui Eminescu“, sunt, aproape fără excepții, taxați „drept niște biete spirite pizmașe și obtuze“, cu alte cuvinte, detractori sadea. Alexandru Dobrescu ia în discuție astfel, cazurile particulare ale intervențiilor unor Petre Grădișteanu, Gr. Gellianu, Al. Grama, Aron Densusianu și Anghel Demetrescu, comparându-le între ele, intrând în mecanismul demonstrațiilor pe texte, dar căutând cu insistență a judeca actul lor în funcție de starea de spirit generală în epocă, de canoanele discuțiilor, polemicilor, luptelor în planul ideilor (culturale, politice, sociale etc.) ale momentului epocii în care se înscriu: „Urmașii se cred întotdeauna superiori înaintașilor, cărora nu scapă nici o ocazie de a le administra, precum școlărilor nesilitori, pedagogice corecții /.../ Cea mai mare eroare a istoricului literar vine din tratarea selectivă a trecutului, adică din îmbrățișarea acelor porțiuni despre care are impresia că ilustrează propriile-i convingeri și din repudierea celorlalte, ce-i par a le contrazice. Rostul istoricului literar nu este însă de a pune la zid un trecut ale cărui măsuri și desfășurare nu le împărtășește, ci de a-i înțelege logica internă și, eventual, de a trage învățăminte“. De aceea, trebuie „a ne pune, fie și pentru o clipă, în locul celor care au fost“, cântărindu-i cu unitățile de măsură *ale ceasului* lor și nu „obligându-i să gândească și să se poarte aidoma nouă“. Iată, așadar, perspectiva și metoda cu care Alexandru Dobrescu repune în discuție câteva din textele *detractorilor* lui Eminescu, de odinioară.

Așa, bunăoară, articolele lui Petre Grădișteanu și Gr. Gellianu, apărute în *Revista contimporană*, trebuie privite, înainte de toate, ne spune Alexandru Dobrescu, în cadrul polemicii pe care publicația o purta cu *Convorbirile literare*, iar poeziile lui Eminescu, pe care T. Maiorescu, în articolul său *Dirrecția nouă*, le prezenta la superlativ, constituiau ținta unor *demonstrații* în contra ideilor maioresciene, nimeni în acel moment, neconsiderând „articolele negative“ ale polemiciștilor de la *Revista contimporană* ca fiind *denigratoare*. Abia mai târziu vor fi „percepute astfel“, când „reputația poetică a lui Eminescu se consolidase“. De altfel, articolul lui Petre Grădișteanu, pus la zid mai târziu de eminescologi, se intitulează oare-

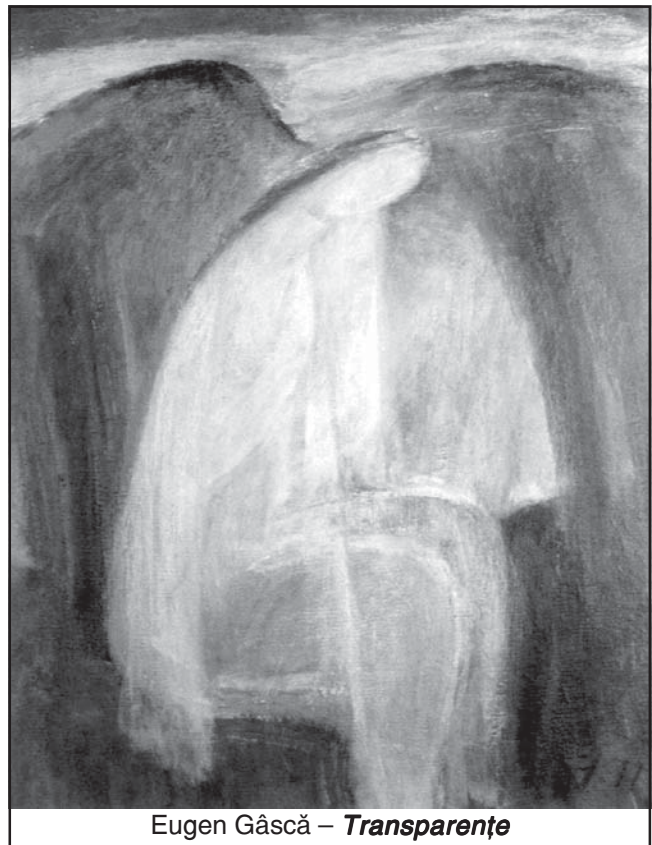
* Alexandru Dobrescu, *Detractorii lui Eminescu*. Editura Junimea, Iași, 2002. (Mă văd din nou în situația de a-mi justifica acest comentariu întârziat, venit la aproape patru ani de la apariția volumului, dar circulația cărților la noi, în acești ani, este atât de deficitară încât numai norocul te poate ajuta, de cele mai multe ori, să dai de vreo carte anume, în librării; nici marile biblioteci nu sunt alimentate corespunzător, editurile neonorându-și întotdeauna obligația de a trimite fondului de stat exemplarele cerute, de altfel, prin lege).

cum programatic în acest sens: **Convorbiri literare și Revista contemporană** (1873), e stârnit mai cu seamă de *avizul* mentorului **Junimii** trimis celor de la **Revista contemporană** în articolul *Beția de cuvinte*. Petre Grădișteanu îi replica acuzei lui Maiorescu, referitoare la *simptomele îngrijitoare* ale „beției de cuvinte”, pe care o afla în textele colaboratorilor revistei, arătând că asemenea „simptome” se pot găsi destule și în paginile revistei ieșene. Evident, în acest caz, lupa era pusă cu prioritate asupra poeziilor aceluia pe care criticul de la **Convorbiri**... îl considera cap de serie. În acest context – spune Alexandru Dobrescu – trebuie receptate ironiile lui Petre Grădișteanu („...genialul d. Eminescu...”, „*Giganții care rimează...*” etc) și *observațiile* sale privind imperfecțiunile prozodice: „Mare necaz trebuie să fi având d. Eminescu pe prozodie, ca să-și permită a rima *zbor* cu *nori* și *rază* cu *luminoasă* [...] Asemenea ineptii nu sunt tolerate nici unui școlar din clasa /a/ III-a gimnazială”. Cât privește articolul semnat de Gr. Gellianu, **Poeziile d-lui Eminescu** (1875), este socotit de Alexandru Dobrescu drept „ultima reacție de amploare a **Revistei contemporane** în războiul cu Maiorescu și «direcția nouă»”. Și Gellianu urmărește „cu pacientă de contabil”, zice criticul, „greșeli de versificație”, „cuvinte fără sens”, „rime imposibile”, și el „îl trage la răspundere pe Maiorescu pentru fiecare” dintre acestea. Concluzia vine deci oarecum de la sine: „...nici Grădișteanu, nici Gellianu nu neagă talentul poetic al lui Eminescu. Amândoi remarcă doar că abundența exprimărilor obtuze și a neglijențelor prozodice reușește să îl facă invizibil”.

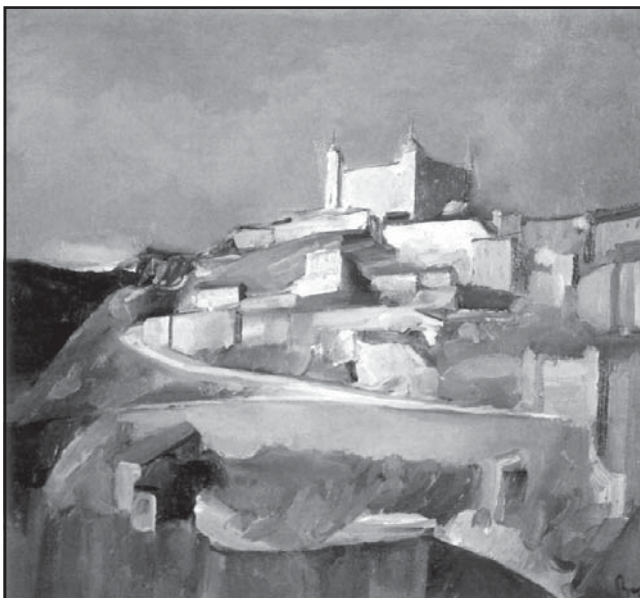
În ceea ce privește articolul lui Anghel Demetrescu, **Mihai Eminescu** (1874), pe care N. Iorga, în **Istoria literaturii române contemporane** (1934) i-l atribuie lui Gr. Gellianu, Alexandru Dobrescu face mai întâi o amplă *argumentație* pentru a-l disculpa pe Anghel Demetrescu, socotind că articolul nu-i aparține: „... Până în 1934, nimeni nu lăsa a se înțelege că Demetrescu ar fi scris articolul din **Revista contemporană**, comparând cele două texte și amintind buna relație a lui Anghel Demetrescu cu T. Maiorescu, ceea ce nu ar fi făcut posibilă continuarea ei în aceiași termeni. Dar, cercetând cu amănunțime studiul consacrat lui Eminescu, Alexandru Dobrescu îl consideră ca „un moment de răscruce în istoria eminescologiei”, căci depoziția lui Demetrescu ocupă o poziție crucială în procesul receptării lirismului eminescian. Pentru că, acum, întâia oară, un devotat al clasicismului întrevede și subliniază, chiar și atunci când nu devine susținătorul lor, câteva elemente esențiale ce definesc noutatea și valoarea poeziei lui Eminescu. (În cartea intitulată **Eminescu și Teleormanul**, de Stan V. Cristea, apărută în 2000, autorul abordează și el această chestiune, această *confuzie* a istoriei literare, privind identificarea lui Gr. Gellianu cu A. Demetriade. Cercetând arhivele locului, se ajunge la concluzia că: „Gr. Gellianu într-adevăr «a existat cu numele acesta», de vreme ce îl găsim în «Annuaire de Roumanie» /1885/, trecut astfel: «Gr. Gellianu, funcționar, str. Scaune 68». De aceea, o altă încercare de a-l identifica pe cel ce se ascunde sub acel pseudonim în persona lui Petre Grădișteanu /.../ trebuie sacționat prompt”, căci studiul lui Anghel Demetrescu,

Inovațiile lui Eminescu ca versificator, din **Conseruatorul**, reprodus în **Literatură și artă română**, în 1903, atestă „un interpret strălucit – pentru acea epocă – al poeziei eminesceine”, – citat fiind Al. Dobrescu, din **Foiletoane 2**, 1981. Dar, în *descoperirea* lui, Stan V. Cristea vorbește despre „cel ce se ascundea sub acel pseudonim”, ceea ce ar însemna că autorul articolului cu pricina nu este Gr. Gellianu, funcționarul de pe strada Scaune 68. Dar, cine? Altă încurcătură!).

În fine, „cazurile” Al. Grama și Aron Densusianu sunt abordate la fel, din perspectiva judecării lor în contextul... polemic al momentului respectiv, Alexandru Dobrescu, delimitându-se de aceia care au *perseverat* „în traterea lui Densusianu și Grama excesiv drept niște biete spirite pizmașe și obtuze, incapabile să perceapă noutatea și valoarea excepțională a poeziei” lui Eminescu. Sunt citați, în acest sens, Mircea Popa, care vede în demersul lui Al. Grama numai „vandalism literar”, „crasă ignomie”, Dan Mănuță vorbind despre „obuzitatea inchizitorială”, „atitudine umorală”, „efort conștient de distrugere” ș.a.m.d. Cei doi critici ardeleni, Densusianu și Grama, s-au ridicat – susține Alexandru Dobrescu – și ei „împotriva direcției junimiste”, al cărei „exponent literar” era Eminescu, întrucât ea, *direcția*, „contravenea flagrant programului cultural al intelectualității ardelenene”. Acest program avea în vedere cultivarea sentimentelor naționale și patriotice care, prin literatură, ca „material ilustrativ în manualele școlare”, trebuia să slujească unei „educații civice sănătoase a generației tinere”. Or promovarea unei altfel de literaturi, „amenință” să „compromită” idealul atât de scump românilor de peste munți. Așadar, „contestarea lirismului eminescian, ca exponent al ideologiei junimiste”,

Eugen Gâscă – **Transparențe**

Corneliu Baba – *Peisaj din Toledo*

nu pleca nici la Grama și nici la Densusianu „din obtuzitate, din resentiment ori capriciu“, ci era „concluzia ultimă a gândirii utilitariste ardeleni“. Aron Densusianu, care „a crezut întreaga viață că scisul literar e o formă de militantism“, spune Alexandru Dobrescu, vedea crescând în jur *boala deznaționalizării*, pe care o considera ca „principala amenințare pentru cultura română“. El vede astfel pe Eminescu arătând „o deplină și primejdioasă atracție către tot ce e străin spiritului românesc“. Aici, în „negațiunea ideii naționaliste“, se afla pericolul pe care îl simțea a emana din poezia lui Eminescu. La fel și canonicul Grama, care „gândea lucrurile diferit de prestigiosii săi contemporani“ de la *Junimea*. Dar nu era singurul printre ardeleni cu asemenea vederi. Așa încât Alexandru Dobrescu face trimitere la un articol al lui Eugen Lovinescu din 1915, consacrat lui T. Maiorescu, în care, detașându-se de „propriu-i militantism estetic“, Lovinescu cântărește „la rece“ «neadevărurile» răspândite de ardeleni și denunțate fără cruțare de Maiorescu“. E vorba despre *greșelile fertile*, despre *adevărurile ce sălășluiesc în eroare*, spune același. Iată citatul din Eugen Lovinescu: „Cultura ardelenă era clădită pe un neadevăr. Un neadevăr însă necesar. La elogiul minciunii universale ar trebui adăugate și câteva rânduri asupra binefăcătoarei minciuni ardeleni. Înainte de a clădi o cultură proprie, ne trebuie o conștiință de rasă. Și înainte de a ne întări o temeinică conștiință de rasă, trebuie să ne-o apărăm de tăgăda și încălcarea străinilor. În această îndoită operă de întărire înăuntru și înafară, minciuna ardelenescă a fost folositoare“. Nu e cazul să intrăm aici într-o polemică, oricum destul de tardivă, cu E. Lovinescu, dar nici cu Alexandru Dobrescu, în privința acestei *minciuni* ardelenesti. A-ți apăra ființa națională prin mijloacele literaturii, ale teatrului, nu înseamnă a promova o literatură mincinoasă, cel puțin în ce-i privește pe ardeleni. Iată, în momentul în care, după 1918, aproximativ opt sute de mii de români au căzut înafara graniței, în Ungaria, aceștia au fost cu totul lipsiți de accesul la cultura, la literatura, la limba românească, suferind un proces de deznaționalizare în urma căruia

azi abia dacă au mai rămas în Ungaria, să se declare a fi români, vreo două zeci de mii de suflete. În vreme ce, în pandant, din cei vreo opt sute de mii de unguri ce au rămas în România, care au beneficiat de accesul la limba, literatura, cultura maghiară, au *prospătat*, ajungând azi la aproape două milioane. Desigur, aici e o altă discuție. Iar exemplul meu dă apă la moară pledoariei lui Alexandru Dobrescu pentru *reabilitarea* în acest spirit a poziției antieminesciene a lui Grama. Numai că, dacă e să ne uităm bine în epocă, atitudinea lui Grama nu corespundea înțelegerii rosturilor literaturii decât pentru cei cu adevărat obtuzi, cum a fost, în adevăr, Grama. Cei mai mulți însă vedeau în poezia lui Eminescu o limbă literară elevată, în spiritul căreia trebuia să se dezvolte limba românească din ținuturile ardelenesti, depășindu-l pe Mureșanu, bunăoară, tribunul pașoptist. Așa se și explică de ce numeroase gazete din Transilvania, din Blaj inclusiv, au reacționat împotriva lui Grama, cu promptitudine. Cartea canonicului blăjan apare în 1891, dar în 1895 să o semnalăm pe cea, pozitivă, a lui Ilie Cristea, apărută la Pesta, *Viața și opera lui Eminescu*, un amplu studiu monografic, în limba maghiară (*Eminescu elete es muvei*), în 1903, cea a lui Ion Scurtu, în limba germană, *Eminescu's Leben und Prosaschriften*, la Leipzig; Să nu uităm că între primii editori eminescieni de inedite sunt Ilarie Chendi, Nerva Hodoș, Ion Scurtu ș.a. A se vedea și prezența poetului în manualele școlare: În *Istoria literaturii române* a lui Ioan Lăzăriciu (Sibiu, 1884), tratează poezia *Epigonii*, amintind nuvela *Sărmanul Dionis*; Timotei Cipariu și Silvestru Nistor în *Compendiu de gramatică pentru școlile primare și secundare* (Blaj, 1888) include la capitolul Lecturi, poezia *Ce te legeni...* de M. Eminescu; în *Lucrări de limba română. A 27-a programă a Gimnasiului mare public român...* (Brașov, 1890) prof. A. Bârseanu face o *expunere* după *Satira III* de Eminescu; în *Limba maternă în cl. a IV-a civică* (Sibiu, 1891), Vasile Bologa face exemplificări teoretice pe poeziile lui Eminescu: *Ce te legeni, codrule...*, *Revedere, Floare albastră, Crăiasa din povești, Freamăt de codru...*; în *Carte de citire pentru anii din urmă ai școlilor populare* (Brașov, 1892), I. Popo-Reteganul include poeziile *Glossă* și *Ce te legeni...* Exemplele ar putea fi continuate, punând în evidență faptul că atitudinea lui Grama nu reprezenta punctul de vedere majoritar al *inteligenței* române din Ardeal de la acea dată, iar motivarea că el ar fi susținut idealul naționalist spre deosebire de ceilalți nu stă în picioare câtuși de puțin, numai dacă nu îi vom trata de *rengați* pe toți aceștia care căutau să-i învețe pe copii adevărata limbă românească prin lecturile din Eminescu. În fine...

Alexandru Dobrescu are perfectă dreptate când solicită și impune relecturarea azi a textelor socotite de-a lungul vremii ca fiind *detractorie* la adresa lui Eminescu. Nu însă pentru a le motiva, nu pentru a le justifica critica abuzivă, ci pentru a se vedea cum a evoluat în timp procesul de receptare și impunere a operei lui Eminescu în conștiința publică, în conștiința critică și istorică a națiunii noastre. E cu atât mai util acest demers cu cât, într-adevăr, astăzi multă lume citează aceste articole fără să le citească.